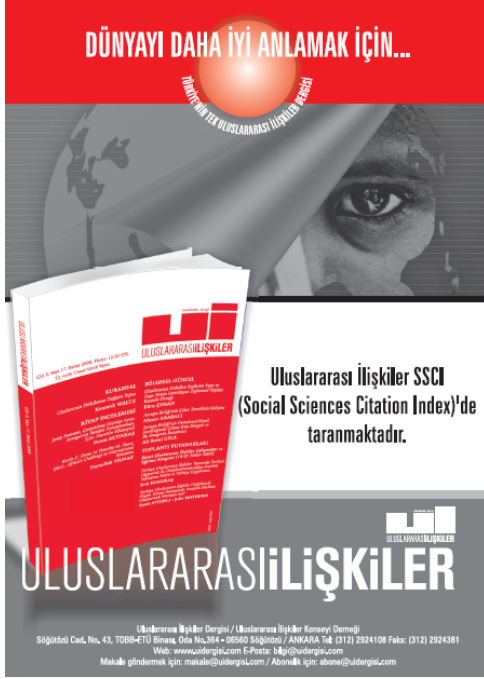


Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com



KİTAP İNCELEMESİ

E. Fuat Keyman ve Ziya Öniş, Değişen Dünyada Türk Politikası

Evren TOK

Doktora Adayı, Carleton Üniversitesi, Kamu Siyaseti ve Politik Ekonomi Bölümü

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Turkish Politics in a Changing World

E. Fuat Keyman ve Ziya Öniş

Istanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, 342 Sayfa.

ISBN: 978-605-399-005-5

Hazırlayan: Evren TOK*

E. Fuat Keyman ve Ziya Öniş'in "Değişen Dünyada Türk Politikası" isimli kitabı Türk modernizasyon ve demokrasisini tarihsel bir perspektife oturtan giriş bölümünü takip eden üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin ilkinde "küreselleşmeyle yüzleşmek" başlığı altında ulus-devletin yaşadığı dönüşüm Avrupa-lılaşıma, demokratikleşme ve küreselleşme süreçleri etrafında incelenmektedir. Bu bölümde ayrıca iç siyaset-küresel dinamikler kısılcığında yaşanan ekonomik krizler derinlemesine incelenmektedir. İkinci bölümde ise dikkatler Türkiye'de demokrasinin pekişmesi bağlamında karşılaşılan ikilemlere yoğunlaştırılmış, 2002 genel seçimleri ardından Türkiye'nin politik ekonomisi tartışılmış, Türkiye'de sosyal demokrasi ve merkez sorunu üzerine çarpıcı açıklamalar getirilmiştir. Son bölümde ise ilk iki bölümün iki anahtar kavramı olarak görülebilecek "küreselleşme" ve "demokratikleşme" kesişiminde yaşanan toplumsal dinamiklere yoğunlaşmaktadır.

Yazarlar bu bölümler ışığında Türkiye'de ve Türk politikasında yaşanan değişim ve dönüşüm süreçleriyle, bu süreçlere verilen tepkilerin kapsamlı ve bütüncül bir analizini sunmaktadır. Belirtmek gerekiyor ki, yazarlar bu analizi yaparken incelenen süreçlerin yapısı ve doğasını, diğer süreçlerle olan etkileşimleri ve eklemlemeleri saptayabilmek amacıyla yöntemsel olarak tek bir ölçüğe yoğunlaşmak yerine, Türkiye'nin politik ekonomisini küresel-bölgesel-ulusal-kentsel-yerel olmak üzere farklı ölçeklere, katmanlara ve bunlar arasında yaşanan gerilimlere, müzakerelere, çatışmalara hassasiyet göstermişlerdir. Bu açıdan E. Fuat Keyman ve Ziya Öniş'in "Değişen Dünyada Türk Politikası" isimli kitabı yöntemsel olarak bir kopuş sergilemekte ve diğer benzer çalışmalardan çok daha dinamik bir analiz sunmaktadır.

Türk politikasına bu tarz bir yöntemsel yaklaşım aynı zamanda varolan "sağ-sol" ve "merkez-çevre" tarzı ikili karşıtlıkların ötesine geçmemize yardımcı olmakta ve aynı zamanda küresel-bölgesel-ulusal-yerel gibi farklı ölçeklerdeki güç odakları ve süreçlerin etkileşimini dikkate almaktadır. Bu şekilde Türk politikasını küresel dinamiklerin ve yurtiçi dönüşümlerin kesişimine yerleştirmekte, bahsedilen ikili karşıtlıkları Türkiye'nin değişen iç siyaseti ve küresel dinamiklerle

* Doktora Adayı, Kamu Siyaseti ve Politik Ekonomi Bölümü, Carleton Üniversitesi, Kanada.
E-posta: etok@connect.carleton.ca

rin tarihselliğini, ekonomi politikasını ve sosyolojik temellerini dikkate alınarak yeniden kavramsallaştırmayı önermektedir. Değişen Dünyada Türk Politikası'nın alt başlığını oluşturan “küresel dinamikler, yurtiçi dönüşümler” ifadesi bizlere bu yeniden kavramsallaştırmanın çok katmanlı ve karmaşık yapısı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Yazarlara göre küresel dinamikleri ve yurtiçi dönüşümleri doğru yorumlamak için öncelikle Türkiye’de 1980 ve sonrasını kapsayan dönemi analitik bir düzlemde incelemek gerekmektedir. Yazarlar bu analitik çerçeveyi kurduktan sonra ikinci bölümde küreselleşmenin ve Avrupa bütünleşme sürecinin etkilerine odaklanmakta ve bu süreçte yaşanan krizlere ve kriz sonrası dönemde yaşanan değişimlere, aktörlerin yeniden yapılanmalarına, değişen stratejilere ve yeni oluşan güç ilişkilerine değinmekte, dolayısıyla da Avrupa-lılaşıma ve küreselleşme süreçlerinin toplumsal yansımalarını tartışmaya zemin hazırlamaktadır. Son olarak üçüncü bölümde, bir önceki bölümde tartışılan “sosyal demokrasinin Türkiye’deki başarısızlığı”, Türk politikasındaki merkez sorunu, Türk modernitesinin ve demokrasinin yaşadığı krizler ve paradoksların toplumsal tezahürleri üzerinde durulmakta, daha da açık olarak belirtmek gerekirse sivil toplum, Kürt sorunu, sosyal adalet, eşitsizlik ve yoksulluk gibi kimlik ve vatandaşlık kavramlarına içerik kazandıran ve bu anlamda küreselleşme ve demokratikleşme süreçleri tarafından şekillenen bu dinamikler yakından incelenmektedir.

Yazarlar, “küreselleşmeyle yüzleşmeler” adını taşıyan ilk bölümde, yakın zamanda Türkiye’de demokrasinin pekişmesi üzerine gelişen literatürde tarihsel, sosyolojik ve kurumsal analizleri yapılırken “dâhili”, yani “yurtiçi” etkenlere çok fazla referans verilmesini eleştirmektedir. Yazarlara göre literatürde popülist merkez-sol veya merkez-sağ partilere ve onların toplumdaki ve toplumun ihtiyaçlarından kopmalarına, “güçlü devlet geleneğinin” demokratik olmayan yönlerinden kaynaklanan kurumsal sorunlara yoğun bir şekilde referans verilmektedir. Keyman ve Öniş’e göre bu perspektif bizlere sadece kısmi bir açılım sağlamaktadır. Türkiye siyaseti ve yaşanan demokrasi açığını doğru anlamak için uluslararası kontekst, kurumlar ve aktörlerle bu etmenlerin nasıl Türkiye üzerinde baskı mekanizması oluşturduğunu yakından incelemek gerekir. Bu açıdan Avrupa Birliği’nin genişleme süreci ve Irak savaşı gibi süreçler uluslararası dinamiklerin küreselleşen dünyamızda ne kadar başat bir hal aldığı açıkça göstermektedir. Artık ulusal olanı, uluslararası ve küresel olandan bağımsız analiz etmek mümkün değildir.

Bu açıdan, yazarlara göre Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) tam üyelik süreci, Türk demokrasisi ve onun pekiştirilmesini konu eden tüm analizlerde dikkate alınmalıdır, zira bu süreç hem hayati bir “dış çıpa” rolü üstlenmekte, hem de Türk siyaseti üzerinde “sistem dönüştürücü” bir etki yapmaktadır. Yazarlar bu etkileşimi analiz etmek amacıyla 2000 yılı ve sonrasını “Helsinki-sonrası dönem” olarak adlandırmakta ve bu dönemi 2002 ve sonrasını kapsayan “Kopenhag-sonrası dönem” ile mukayeseli bir şekilde analiz etmektedirler. Yazarlar bu

şekilde “Yeni Avrupa” fikrinin esasında monolitik bir oluşum değil, kendi içinde farklı zamansallıkları olan, kendi içinde ciddi çelişkiler yaşayan, diyalektik gelişimlere sahne olan bir oluşum olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar. Bu dinamikler ışığında AB-Türkiye ilişkilerini yöntemsel olarak tek yönlü değil, çok boyutlu ve “karşılıklılık” (*reciprocal*) kavramı etrafında analiz etmek gerekir.

AB'nin İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelere 1980'ler ve 1990'lar süresince özellikle ekonomik anlamda yaptığı etkinin bir benzerini Türkiye'nin de yaşadığını iddia etmek çok da yanlış sayılmaz. Kopenhag kistaslarının, Türkiye ekonomisi üzerinde yaptığı dönüştürücü etkinin yanı sıra Türk demokrasisi ve dış siyaseti açısından da önemli açılımları oldu. Öyle ki, Türkiye-AB ilişkilerinin altı çizilen çift-yönlü yapısı neticesinde gittikçe AB normlarına yaklaşan 21. Yüzyıl Türkiye'si, seküler, çok kültürlü bir model olarak 11 Eylül sonrası dönemde medeniyetler arası diyalog sağlama görevini üstlenebilir ve bu sayede küresel barış ve güvenliğe katkıda bulunabilir. Keyman ve Öniş'e göre bu senaryonun somutlaşmasıyla, Türkiye yeniden şekillenen Avrupa ve AB'nin geleceği üzerinde önemli etkiler yapacaktır. Diğer taraftan bu sayede AB, Orta Doğu ve dünyanın diğer bölgelerinde daha söz sahibi bir aktör olabilir. Yazarlara göre bu senaryonun gerçekleşmesi için AB-Türkiye ilişkilerinin dalgalı doğası ve özellikle AB cenahında Türkiye'nin uyumu üzerine yaşanan gerilimler ve çatışma hali zamanla aşılmalıdır. Keyman ve Öniş'e göre Türkiye-AB ilişkilerinin bir yandan dönüşüm, bir yandan da belirsizlik getirmesi, yeni bir “güven” temelli perspektif getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sayede bir yandan derinleşme süreci devam ederken, diğer yandan da ilişkilere hâkim olan muğlaklığın aşılacağı umulmaktadır. Bu bağlamda “hakkaniyet” ve “karşılıklılık” kavramları/ilkeleri temelinde bu perspektifin oluşturulması önerilmektedir.

Nasıl modernleşme ve demokratikleşme açısından Türkiye'nin AB merkezli dönüşümü etkin bir harici çıpa görevi üstlendiyse, benzer olarak Türkiye-IMF ilişkileri de özellikle ekonomi alanında kritik bir harici çıpa rolünü üstlenmiştir. Ekonomik istikrar, Keyman ve Öniş'in deyimiyle Türkiye'nin “demokratikleşme ve modernleşme yolculuğunda” üst düzeyde önem taşımaktadır. Bu sebeple, yazarlar “yurtiçi politika ve küresel dönüşümler” ekseninde “kriz öncesi politik ekonomi” ve “kriz sonrası yeniden yapılanma” olarak iki başlık altında 2000–2001 krizlerini mercek altına almışlardır. Türkiye'nin kriz öncesi dinamiklerini irdeleyen ilk bölümde iki süreç detaylı olarak açıklanmıştır: popülist döngüler ve Türkiye'nin henüz olgunlaşmadan sermaye hareketlerini liberalleştirmesinden kaynaklanan yapısal sorunlar. Yazarlara göre İkinci Dünya savaşı sonrası dönemde Türk politik ekonomisine adeta popülist sarmallar damgasını vurmuş ve neticesinde yaşanan makro-ekonomik krizlerin faturasının çok daha ağırlaşmasına neden olmuştur. Yazarlar bu noktada ilginç bir gözleme yer vermekte: Sermaye hareketlerinin liberalleşmesiyle başlayan dönemde popülist sarmalların süresi daha kısalmış ve yaşanan ekonomik krizler daha da sıklaşmıştır. Keyman ve Öniş'e göre bu paradoksu yurtiçindeki demokratik rejimin zayıflığı ve henüz

olgunlaşmamış bir ekonominin finansal küreselleşmeye maruz kalması şeklinde açıklamak mümkündür.

Bir yanda yurtiçindeki yeniden paylaşım kavgaları ve baskıları, diğer yandan da küresel finansal sistemin getirdiği belirsizlikler “istikrar” yakalamak isteyen Türkiye gibi ülkeler için engel teşkil etmektedir. Keyman ve Öniş’e göre istikrarın yakalanması ve belirsizlerin bertaraf edilmesi ancak “geniş tabanlı bir reform yanlısı” koalisyonun kurulması ve devamlılığı olan “harici bir çıpa”nın varlığıyla mümkündür. Kriz sonrası dinamikleri ve yeniden yapılanma sürecini ele alan bir sonraki bölümde bu önkoşulların Türkiye’de nasıl sağlanıldığını özellikle bahsedilen harici çıpaların rolü sorunsallaştırılmaktadır.

Öniş ve Keyman, 2001 Şubat krizinin ardından yaşanan süreci, neo-liberal yeniden yapılanmanın Türkiye’deki bir safhası olarak görmekte ve bu safhayı Türkiye ekonomisi için adeta bir “kırılma” olarak yorumlamaktadır. Yazarlar, bu dönemde AB ve IMF gibi ikili harici çıpanın birbirini tamamlayan roller üstlendiğini ve krizin ardından yaşanan dönüşüm sürecinde kritik bir rol oynadığını iddia etmektedirler. Özellikle reformların yerine getirilme sürecinde ve gerekli devlet kapasitesinin oluşturulmasında AB ve IMF, karar vericiler üzerinde ülke içindeki baskı gruplarının etkisinin geçersiz kılınmasında etkili olmuştur. Somutlaştırmak gerekirse, ülke içinde bankacılık alanındaki lobi grupları bankacılık ve finans alanındaki reform uygulamalarına şiddetle karşı çıkarken, harici çıpalar çeşitli ekonomik aktörlerin daha reformlara daha sıkı sıkıya sarılmalarını sağlamıştır. Yazarlara göre, bu süreçte IMF’nin geçici, AB’nin de devamlı bir harici çıpa olarak Türkiye’yi otomatik olarak her türlü tehlikeden koruyacağını da iddia edemeyiz. Ne var ki, Türkiye için kritik olan reformların devamı için gerekli toplumsal sözleşmenin devam ettirilmesidir. 2002 Genel Seçimleri Türkiye için hayati önem taşıyan bu toplumsal sözleşmenin temini ve demokrasinin pekişmesi açısından belirleyici olmuştur.

Keyman ve Öniş, “Demokratik Konsolidasyonun İkilemleri” adını taşıyan ikinci bölümde 2002 seçimlerinde çoğunluğa sahip olarak tek başına iktidara gelen AKP hükümeti ve yeniden şekillenen Türk siyasi hayatını demokrasinin pekişmesi için nasıl bir açılım olarak gördüklerini irdelemektedirler. Bu sorulara sağlıklı yanıtlar verebilmek için öncelikle AKP’nin seçim başarısını analitik bir düzlemde irdelemek gerekmektedir. Yazarlara göre 2002 seçimleri, siyasi kaygılardan ziyade, ekonomik önceliklerin sandıklarda tezahür ettiği, 2000–2001 krizlerinin ardından reel anlamda büyük kayıplar yaşayan kitlelerin artık ekonomik istikrar için oy verdiği bir seçim olmuştur. Öte yandan sivil toplum örgütleri ve IMF-AB gibi diğer kurumlar da Türkiye’nin güçlü ve istikrarlı bir hükümete olan ihtiyacının altını sürekli çiziyor ve adeta 2002 seçimlerinin ulusal bir siyasi aktivite olmaktan çıkartıyor, onun yerine ekonomiyi merkeze koymuş, küreselleşen ilişkileri yansıtan bir yapı taşı olmasını sağlıyordu. Elbette, Keyman ve Öniş’in vurguladığı üzere ekonomik çıkarların, çekincelerin ve beklentilerin

bu denli merkezileştirilmesi Türk seçmenlerin kayıtsız şartsız neoliberal ideolojiye sarıldıkları anlamına gelmiyordu. Türk seçmeni için ön planda olan “düzenleme” ve “özgürlük” arasında bir orta yoldu. Diğer bir deyişle bir yandan istikrarlı büyümenin sağlandığı, aynı zamanda yoksulluk ve işsizlik gibi reel sorunlarla ciddi olarak mücadele edildiği bir yönetim isteniyordu. Ekonomik büyüme ne kadar gerekliyse, sosyal adalet de eşit derecede önem taşımaktadır. Bu açıdan, regüle edilen piyasa ekonomisi modelini belki de en iyi ve akıllıca içselleştirmiş ve programına yansıtmiş parti AKP’ydi. Küresel bağlamda bu dinamikler düşünüldüğünde, yazarlar son derece çarpıcı bir saptama yapmaktadırlar: AKP’nin başarısıyla sonuçlanan 3 Kasım 2002 seçimleri, AKP hükümetinin şekillendirdiği-şekillendirmek istediği yeni paradigma, İngiltere’de Tony Blair’in İşçi Partisi’yle özdeşleşmiş Üçüncü Yolcu anlayışın Türkiye’ye “geç” varışıydı. Sosyal refah, yeniden paylaşım da hakkaniyet, kültürel farklılıklara saygı, sosyal adalet sorununa verilen önemle, ulusları küreselleşme çağının maruz bıraktığı meydan okumalarla mücadele etmesini sağlayacak olandı aynı zamanda üçüncü yol. Bu söylemden faydalanmasını bilen, kendini bu söyleme adapte edebilen siyasi hareketlerin başarı şansı yüksekti. Keyman ve Öniş’e göre AKP’nin başarısını da bu açıdan yorumlamak gerekir.

Üçüncü yolcu söylemle beslenen AKP’nin seçim stratejisi, Türk toplumunun çok farklı katmanlarından geniş destek buluyordu. Yazarlara göre burada altı çizilmesi gereken üç nokta vardır: İlk olarak, AKP’nin yönetim kademesinin, özellikle de İstanbul Belediye eski Başkanı Recep Tayyip Erdoğan partiye atfedilen İslamist etiketten gittikçe uzaklaşarak hedef seçmen kitlesi olarak merkez-sağı tanımlamasıdır. İkinci nokta, önceki dönemlerde yaşanan rüşvet ve yolsuzluk skandallarına referans vererek, AKP’nin gerçek anlamda istikrarlı bir ekonomik büyüme yakalanması için samimiyet ve hesap verebilirlik konusunda farklı bir pozisyonda olduğu ısrarla vurgulanarak, farklı toplumsal katmanlarla “sosyal ve yeniden paylaşım adalet” temelinde bir bağ kurulacağına yönelik vurgu yapılmasıdır. Üçüncü olarak ise, bu şekilde AKP kendini diğer partilerden farklılaştırmasını biliyordu. DSP-MHP-ANAP koalisyonu gibi devletçi tonları yoktu, sivil topluma ve iktisadi lobi gruplarına uzak değillerdi; laiklik demokrasi ve dini çoğulculuk gibi konulardaki taahhütleri sayesinde kendilerinden önceki İslami partilerden ayrılıyor ve son olarak CHP’nin ve Derviş’in tarzının son derece teknokratik olduğu, topluma yeteri kadar inemediği vurgulanıyordu.

AKP, ekonomi ve siyasetin küreselleşme çağında yaşadığı kendine özgü etki-leşim sürecinde, küreselleşen dünya ile diğer partilere göre daha verimli bir diyalojik bağ kurmayı başarmıştı. Parti yönetiminin de sıkça vurguladığı üzere, din ve muhafazakâr değerlere yapılan referanslar AKP’yi Avrupa’daki Hıristiyan Demokrat geleneğindeki partiler tarzında tipik bir merkez-sağ partisi kimliğine sokuyordu. Ancak “muhafazakâr demokrat” olarak da kendini tanımlayan AKP, çok-kültürlülüğe verilen önem, kozmopolit yapısı ve sosyal adalet konusuna yapılan vurgu gibi konular nedeniyle Hıristiyan Demokrat çizgiden ayrılıyor ve

sosyal demokrat üçüncü yolcu bir portre sergiliyordu. Bu açıdan AKP'nin sosyal adalet, toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk gibi konulardaki tavrı ve sergilediği performans da yakından incelenmeliydi. Keyman ve Öniş kitabın ilk iki bölümünde ağırlıklı olarak üzerinde durdukları demokratikleşme ve modernleşmeyi harici ve yurtiçi çapalar olarak tanımlayarak, bu bağlamda uluslararası kurumlar ve yurtiçindeki siyasi aktörler üzerine yoğunlaşmıştır. Kitabın son bölümünde ise demokratik pekişmenin daha da somutlaştırılarak okuyucuya aktarılması için yazarlar makro ve mezo seviyeden, mikroya yaklaşmışlar, sosyal adalet, sivil toplum ve Kürt sorunu gibi konulara sırayla ağırlık vermişlerdir.

Türkiye'deki eşitsizlik ve yoksulluğun boyutları, önce bu sorunların küresel yaşanışı ortaya koyularak sunulmuş ve sorunun farklı ölçeklerdeki tezahürleri dikkate alınarak Türkiye'nin durumu pek çok uluslararası rapora ve veriye dayanarak ortaya konmuştur. Keyman ve Öniş'e göre esas ilgi çekici olan, AKP hükümetinin 2002 seçimleriyle beraber Türkiye'deki eşitsizlik-yoksulluk sorunlarına yaklaşma şeklidir. Yazarlar, önceki bölümlerde AKP'nin "muhafazakâr demokrat" kimliğine yaptıkları vurguya paralel olarak, AKP'nin eşitsizlik ve yoksulluk gibi sorunlara karşı mücadelede kullanacağı ekonomik programı/yanıtı "toplulukçu-liberal" olarak tanımlamışlardır. Bu açılım, daha önce AKP'ye seçim başarısı getiren faktörler bağlamında yapılan tartışmayla da örtüşmektedir. AKP'nin toplulukçu-liberal sentezi yazarlara göre, toplumsal taleplere duyarlı, demokratik, şeffaf, topluma karşı hesap verebilirliği olan bir "post-developmental" devlet öngörmektedir. Ayrıca, regüle edilen serbest piyasa ekonomisi, finansal istikrar ve güçlü reel ekonomiyi beraber taşıyabilecek bir sanayileşme modeli toplulukçu-liberal sentezin diğer bir özelliğidir. Ve son olarak, sosyal adaletin sağlanması için sadece refahın dağıtılması ve sosyal hizmetler olarak bakmamalı, aynı zamanda farklı toplumsal grupların kültürel kimliklerinden ötürü dışlanma yaşanmaması gerekir. Özetle, toplulukçu-liberal sentez sosyal adaleti hem refahın yeniden paylaşımı, hem de kültürel tanınmayı içselleştirmektedir.

Kitabın son bölümünde, Keyman ve Öniş toplulukçu-liberal sentez tartışmalarının uzantısı olarak, kimlik taleplerinin nasıl vatandaşlık haklarına eklenilebileceği üzerine eğilmekte, Kürt sorununu bu bağlamda masaya yatırmaktadırlar. Yazarlar Kürt sorununu Türk modernitesinin iki Kemalist paradigması üzerinden irdelemektedirler: Modernizasyon ve Kimlik. Bu bağlamda bir modernite projesi olan Kemalizm'in soy kütüğü incelenmiş, Kürt sorunu Türk modernitesinin bir krizi olarak görülmüştür. Yapılan tartışmalar büyük ölçüde teorik düzeyde kalmış, kitabın bu son tartışması, son bölüme damgasını vuran sosyal adalet tartışmasını daha da somutlaştırması beklenirken, AKP dönemindeki gelişmelere fazla yer verilmemiş, Kürt sorunu tartışması büyük ölçüde soyut kalmıştır.